

Anna Frąckowiak, Monika Gromadzka, Józef Pólturzycki, *Samokształcenie w edukacji całościowej*, Sieć Badawcza Łukasiewicza – Instytut Technologii Eksploatacji, Wydawnictwo Naukowe, Radom–Warszawa 2019, ss. 416

Problematyka samokształcenia jest tematem ponadczasowym i nawet w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społecznej wciąż aktualnym. Samokształcenie bywa różnie ujmowane i określane w zależności nie tylko od zakresów aktywności, w jakiej się dokonuje, ale również od narodowych tradycji. Wielu autorów zajmujących się tą problematyką zgodnie podkreśla, że samokształcenie jako działalność edukacyjna nakierowane jest przede wszystkim na zdobycie wiadomości. Rodzi się jednak pytanie: w jakim kierunku powinno zmierzać? Jaka jest jego istota i cel? Jakie stanowi szanse, a jakie niesie ze sobą zagrożenia? Czy jest procesem zastępującym naukę szkolną lub studia w szkolnictwie wyższym? Czy warto opierać się na dokonaniach innych państw, które uwzględniły rolę i zadania samokształcenia jako podstawy zasady ustawicznej? To tylko niektóre z pytań, które nasuwają się w związku z tą tematyką.

Monografia autorstwa Anny Frąckowiak, Moniki Gromadzkiej i Józefa Pólturzyckiego jest interesującym i ważnym głosem w dyskusji o roli i znaczeniu samokształcenia w edukacji przez całe życie. Z uwagi na wykształcenie i prowadzone badania łączące wszystkich troje autorów przedstawiona problematyka dobrze ilustruje rozwój samokształcenia.

Książka składa się z siedmiu klarownie wyodrębnionych części, które zamyka podsumowanie o powszechności samokształcenia autorstwa Józefa Pólturzyckiego. Na końcu książki znajduje się bogata bibliografia z biogramami autorów.

Część pierwsza przybliży samokształcenie jako proces edukacyjny. Z oczywistych względów te rozważania w dużej mierze referują dotychczasowe ustalenia badaczy zajmujących się tą tematyką.

Pierwszy segment zawartości publikacji rozpoczyna tekst Józefa Pólturzyckiego, w którym dokonana została analiza licznych definicji skoncentrowanych na samodzielności i kształceniu. Autor w sposób klarowny wyjaśnia funkcjonowanie określeń dotyczących samokształcenia, przytaczając pełną według niego definicję procesu samokształcenia: „Samokształcenie zatem należy rozumieć jako proces uczenia się prowadzony świadomie, z możliwością wykorzystania różnych form pomocy innych osób lub instytucji. Jest to proces samodzielnie prowadzonego uczenia się, którego cele, treści, formy, źródła i metody dobiera i ustala osoba ucząca się [...]” (s. 22). Dopełnienie pierwszego tekstu stanowią kolejne w publikacji rozważania autorstwa Anny Frąckowiak i Józefa Pólturzyckiego, przedstawiające kształcenie ustawiczne jako nową wartość edukacji i zasadę charakteryzującą przyszłość oświaty oraz rozwój nauczycieli.

Autorzy, przybliżając poglądy Paula Lengranda, skierowali uwagę na wyzwania, przed którymi staje współczesny człowiek. Jego działania – jak się wydaje, coraz bardziej skomplikowanie i zawile – nadal mają wpływ na życie społeczne, ponieważ epizodyczność, powierzchowność i pośpiech jako charakterystyczne atrybuty „współczesnych form funkcjonowania społecznego – rykoszetem przedostają się [...]” do debat edukacyjnych czy dyskursu w pedagogice (Maliszewski, Stępkowski, Śliwerski, 2019, s. 8). Przyspieszanie zmian, gdy „człowiek stawia czoło światu w wymiarze fizycznym, intelektualnym i moralnym [...]” (s. 34), sygnują takie czynniki społeczne jak: ekspansja demograficzna, ewolucja wiedzy naukowej i technologii, wyzwania polityczne, rozwój mediów i docieranie informacji do większości ludzi na świecie oraz coraz większe umiejętności efektywnego wykorzystania czasu wolnego, a zarazem kryzys wzorców życia i związków międzyludzkich, zwracanie należytej uwagi na sferę ciała czy doświadczanie kryzysu ideologii. Te czynniki są nadal fundamentalne i świadczą o kondycji człowieka w świetle nowych wyzwań, wpływają na zdolność jednostki do stawania się dorosłym odpowiedzialnym za myślenie, uczucia i swoje wybory.

W części drugiej Anna Frąckowiak dokonuje przeglądu badań nad modelowym ujęciem samokształcenia. Badania Geralda Growa, Rogera Hiemstry, Ralpa G. Brocketta i Randy’ego Garrisona wskazują na kilka wspólnych cech różnych ujęć omawianego zjawiska: po pierwsze, każdy z modeli zakłada procesualność samokształcenia, co wpisuje się w koncepcję edukacji całościowej. Po drugie, zawsze podkreśla się kontekst społeczny, który obejmuje osobę nauczającego, innych uczących się, korzystanie ze źródeł informacji. Jako ważne podkreśla się uwarunkowania kulturowe, społeczne, polityczne czy znaczące dla samokształcenia finanse. Akcentowany

wymiar społeczny sprzyja prowadzeniu lub utrudnia realizację samodzielnego uczenia się.

Trzecią część recenzowanej monografii wyróżnia kilka zasadniczych propozycji tematycznych, które wiążą się z wdrażaniem do samokształcenia, wykorzystywania technik Tony'ego Buzana, korzystania z komputerów w samokształceniu oraz z potrzebą samodzielnego studiowania czy samokontroli.

Kolejnym obszarem tematycznym omawianej monografii jest kultura i samokształcenie. Józef Półturzycki, odwołując się do słów Jerome'a S. Brunera: „kultura kształtuje umysł [...] dostarcza nam narzędzi, dzięki którym kontrolujemy nie tylko nasz świat, a[le] także naszą koncepcję siebie i swoich możliwości” (s. 257), podkreśla, że wyróżniający się tu kulturalizm zakłada, iż umysł nie mógłby istnieć poza kulturą. Zatem uczestnictwo w kulturze okazuje się niezwykle ważne – to sposób życia codziennością, przeżyciami, aktywnością społeczną, wyborem wartości, ich hierarchii i sposobu ich realizacji czy po prostu afirmacji. Człowiek staje się wówczas kreatorem swojej aktywności i uczestnictwa w kulturze (zob. Tyszka, 1971, Witkowski, 1997).

Rozważania ujęte w części piątej przenoszą czytelnika do Szwecji, przybliżając formy kształcenia dorosłych w tamtejszym, szczególnie dobrze rozwiniętym systemie edukacyjnym. Kształcenie ustawiczne dorosłych stawia ten kraj na czele członków UNESCO. Józef Półturzycki podkreśla, że „wartością oświaty dorosłych w Szwecji jest łączenie różnych, zgodnie z założeniami edukacji ustawicznej, zakresów tematycznych i treściowych” (s. 301). Współpraca instytucji oświatowych z ośrodkami akademickimi czy towarzystwami oświatowymi podnosi walory i kompetencje wszelkich działań, rozwijając i wzbogacając tym samym środowisko oświatowe. Dzięki szerokim polom działań samokształceniowych wzrasta aktywność obywatelska i kulturalna. „Szwecja jest krajem, w którym troska o oświatę i kulturę stała się powinnością społeczną” (s. 301).

Doskonałym przykładem dbania o własny rozwój, lecz z naciskiem na korzyści płynące z pracy zespołowej, jest twórczość wybitnych intelektualistów, Aleksandra Kamińskiego i Elżbiety Zawackiej. W tej części Józef Półturzycki dzieli się osobistymi doświadczeniami ze spotkania z autorem *Kamieni na szaniec*. Analizując twórczość Aleksandra Kamińskiego, zwraca uwagę na fakt, że pomimo historycznego wykształcenia, a dokładnie archeologicznego, nie tylko sam ciągle się doskonalił jako pedagog i wychowawca harcerzy, ale również w wielu swoich pracach popularyzował zasady i metody procesu samokształceniowego. Półturzycki podkreśla przy tym, że do rozwoju intelektualnego nie wystarczy tylko praca z tekstem, ale trzeba ją

„wzbogacać i urozmaicać przeżyciem artystycznym i związanym z kulturą” (s. 321). Natomiast Anna Frąckowiak, badając prace i poglądy Elżbiety Zawackiej, uczyniła ją ikoną przemian społeczno-politycznych, które zachodziły pod koniec lat 70. XX w. Autorka w tej części pracy przedstawiła sylwetkę polskiej generał i odniosła się do jej prac związanych z kształceniem dorosłych na odległość, zwanym edukacją korespondencyjną, w której „samokształcenie i poradnictwo to podstawowe procesy samodzielnego uczenia się” (s. 10). Analizowane teksty Elżbiety Zawackiej z zakresu edukacji ustawicznej, zawierające ciekawe przekazy, propozycje działań pedagogicznych, czynią tę pracę wciąż aktualną.

Lektura tekstów zgromadzonych wokół omawianego obszaru tematycznego wydaje się szczególnie interesująca z perspektywy prowadzonych badań nad samokształceniem nauczycieli i studentów. Ostatnim obszarem tematycznym są bowiem wnioski z badań. Smutne jest to, co podkreślają autorzy tej części, Józef Pólturzycki i Monika Gromadzka, że aż 63% badanych nauczycieli nie widzi potrzeby zajmowania się samodoskonaleniem – uważają, że zdobyta wiedza na studiach jest trwała i nie wymaga unowocześnienia, a swą aktywność można ograniczyć jedynie do zagadnień metodycznych. Ciekawa również okazała się gradacja oceniająca wartość różnych form oddziaływania na pozyskiwane kompetencje nauczycielskie, „badani stwierdzili, że największy wpływ mają studia, następnie literatura pedagogiczna, obserwacje wzorów działań edukacyjnych i analiza własnych błędów. Na dalszych miejscach znalazły uznanie rozmowy z doświadczonymi nauczycielami, wymiana doświadczeń, kursy przedmiotowo-metodyczne i na samym końcu zalecenia władz oświatowych” (s. 344–345). Ponadto połowa badanych nauczycieli (54,7%) stwierdziła, że nie może znaleźć pomocy u swojego wizytatora, a 52,8% u swojego dyrektora. Fakt ten ujawnia potrzebę wspierania samokształcenia nauczycieli, a przy tym ukazuje zaniedbania w tym obszarze.

Całość monografii zamyka podsumowanie Józefa Pólturzyckiego, które jest niezwykle klarowne, przystępne i zrozumiałe w swej formie. Eksponuje wartość edukacji ustawicznej, ukazując ją wyraziście w zaproponowanym hasle: „uczyć się, aby być”, sięga do historii, tradycji i mocnych fundamentów, na których wyrosła edukacja całościowa.

Sądzę, że bardzo rzeczowa i inspirująca monografia Anny Frąckowiak, Moniki Gromadzkiej i Józefa Pólturzyckiego zainteresuje nie tylko badaczy – pedagogów, historyków, ale i studentów czy nauczycieli dbających o samodoskonalenie. Dzięki doskonałym tekstom – analizom teoretycznym, jak

i oglądowi badań, zyskujemy możliwość krytycznego spojrzenia na poruszaną problematykę.

Izabela Symonowicz-Jabłońska
<https://orcid.org/0000-0003-2300-7988>
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Bibliografia

- Maliszewski K., Stępkowski D., Śliwerski B. (2019), *Istota, sens i uwarunkowania (wy)kształcenia*, Impuls, Kraków.
- Tyszka A. (1971), *Uczestnictwo w kulturze. O różnorodności stylów życia*, PWN, Warszawa.
- Witkowski L., (1997), *Edukacja wobec sporów o (po)nowoczesność*, IBE, Warszawa.